

Regina Solová
Uniwersytet Wrocławski
regina.solova@uwr.edu.pl

O (politycznych) mechanizmach selekcji tekstów literackich dla czytelnika zagranicznego Na przykładzie miesięcznika *Polska: czasopismo ilustrowane* w latach pięćdziesiątych XX wieku¹

1. Wprowadzenie

Przeład dzieł literackich może być traktowany jako jeden z elementów tworzących międzynarodowy obieg dóbr kultury. Przyjmuje się za Pierre'em Bourdieu, że obieg ten zależy od relacji łączących państwa, kultury, języki, a operacja transferu dóbr kultury (w szczególności tekstów) podlega pewnej serii działań społecznych polegających na: (1) selekcji: co się tłumaczy?, co się publikuje?, kto tłumaczy? kto publikuje?, (2) oznaczeniu danego produktu² poprzez wybór wydawcy,

¹ Artykuł wpisuje się w zapoczątkowaną w roku 2019 serię tekstów o przekładach miesięcznika *Polska*. Dane pochodzące z Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN] zostały zebrane w ramach realizacji projektu badawczego o numerze 2018/02/X/HS2/00513 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

² Fr. *opération de marque*.

serii, tłumacza, autora wstępu oraz (3) lekturze, podczas której czytelnicy nakładają na dzieło własne kategorie percepcji, wynikające ze specyfiki systemu docelowego [Bourdieu, 2002].

W niniejszym artykule analizie zostaną poddane wybrane mechanizmy selekcji dzieł literackich w przestrzeni zdominowanej przez czynniki polityczne. Badania dotyczą wyboru tekstów literackich na łamach miesięcznika *Polska: czasopismo ilustrowane* w latach pięćdziesiątych XX wieku³. Badane pismo powstało w 1954 roku jako medium służące promowaniu osiągnięć Polski Ludowej za granicą [Biernacki, 2016]. Oprócz polskojęzycznego oryginału miesięcznik miał początkowo pięć wersji językowych: angielską, francuską, hiszpańską, niemiecką oraz rosyjską. Ukazywał się nakładem Wydawnictwa w językach obcych „POLONIA”⁴ – instytucji powołanej przez władze PRL w celu publikowania przekładów broszur, czasopism i książek adresowanych do czytelnika zagranicznego⁵.

Zgodnie z typologią obiegów dóbr kultury z krajów komunistycznych do Francji w okresie zimnej wojny [Popa, 2002: 55-69; 2010: 14-23]⁶ miesięcznik *Polska* należał do obiegu eksportowego (*circuit d'exportation*), obejmującego przekłady publikowane w kraju i przeznaczone za granicę, realizowane przez specjalnie w tym celu powołane wydawnictwa. Wybór tekstu przekładanego w obiegu eksportowym zależał od polityki wizerunkowej kraju, nie uwzględniał natomiast potrzeb i upodobań

³ Podstawowe informacje na temat pisma zostały omówione w: Solová, w druku.

⁴ Od numeru 1/1955 w stopce redakcyjnej pojawia się nazwa: Wydawnictwo „POLONIA”.

⁵ Autorce nie udało się dotychczas dotrzeć do dokumentów powołujących do życia miesięcznik *Polska*. Materiały źródłowe dotyczące pierwszych lat funkcjonowania pisma zachowały się w formie szczerpkowej. Na początku lat sześćdziesiątych XX wieku nadawcą wytycznych dla Wydawnictwa „POLONIA” było Ministerstwo Łączności oraz Centralny Zarząd Upowszechniania Prasy i Książki „RUCH” [AAN, Wydawnictwo „POLONIA” w Warszawie 1953-1967, zespół 2335, sygn. 1/511]. W 1967 roku, po reorganizacji systemu propagandy i informacji krajowej i zagranicznej, „POLONIA” została wchłonięta przez nowo powstałą Polską Agencję „Interpress” [dalej: PAI]. Jak podaje Renata Piasecka, PAI pod względem politycznym podlegała Departamentowi Informacji i Współpracy Kulturalnej MSZ, Biuru Prasy oraz Wydziałowi Zagranicznemu KC PZPR, a pod względem organizacyjnym podporządkowana była konsernowi RSW „Prasa” [Piasecka, 2004: 95].

⁶ Pełne omówienie typologii w języku polskim: Skibińska, 2014; Solová, w druku.

adresatów. Trzeba pamiętać, że odbiorcami *Polski*, obok czytelników zagranicznych, byli też czytelnicy krajowi. Stąd uzasadnione wydaje się wykorzystanie w badaniach również typologii porządkującej krajowy ruch czasopiśmienniczy. Według Leszka Szarugi w okresie przełomu 1956 roku istniały dwie grupy periodyków: czasopisma realizujące strategię polityki kulturalnej państwa oraz te, realizujące strategię autonomii życia kulturalnego [Szaruga, 1996: 207-208]. *Polskę*, jako pismo powstałe z inicjatywy władz PRL i ściśle współpracujące z ich organami [Archiwum Akt Nowych]⁷, zaliczyć należy do grupy czasopism-eksponentów władzy.

Zaszeregowanie *Polski* z jednej strony do obiegu eksportowego dóbr kultury, z drugiej – do czasopism wiernie realizujących strategię państwowej polityki kulturalnej i zagranicznej może stanowić przesłankę wskazującą na zachowawczą postawę pisma w okresie poststalinowskiej odwilży. Zasadne wydaje się założenie, że reakcja miesięcznika na zmiany zachodzące w życiu społeczno-politycznym mogła odbywać się tylko w granicach wyznaczonych przez władze Polski Ludowej. Margines swobody przewidziany w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia dla miesięcznika skierowanego głównie do czytelników zagranicznych nie był dotąd przedmiotem zainteresowania badaczy⁸. Niniejszy artykuł ma na celu częściowo uzupełnić wskazaną lukę poprzez zbadanie mechanizmów selekcji utworów literackich w czasopiśmie w latach 1954-1959.

Analiza wyborów dokonanych przez redakcję *Polski* będzie polegała na zebraniu danych dotyczących zawartości czasopisma (co się

⁷ Wydawnictwo utrzymywało regularne kontakty z Ministerstwem Kultury oraz z Ministerstwem Spraw Zagranicznych [AAN, Wydawnictwo „POLONIA” w Warszawie 1953-1967, zespół 2335, sygn. 1/520: Analizy planów wydawniczych na lata 58, 62, 63].

⁸ Opublikowane prace dotyczą wybranych aspektów krajowego ruchu czasopiśmienniczego, zob. np. *Czasopisma literackie* [Szaruga, 1996], *Polityka prasowa w latach 1944-1956* [Kozieł, 2010], lub historii mediów w Polsce [Habielski, 2009]. Szczątkowe informacje na temat *Polski* podaje Renata Piasecka [2004: 100-101; 2012: 300-301], analizując zasady funkcjonowania PAI w latach 1967-1980. Impulsem do podjęcia prac badawczych nad czasopiśmiennictwem może stać się wystawa „Polska na eksport” (Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, 30.03.-23.06.2019, kuratorki: Marta Przybyło, Karolina Puchała-Rojek) oraz towarzysząca jej książka *Początek przyszłości. Fotografia w miesięczniku Polska w latach 1954-1968*: Przybyło, Puchała-Rojek, w druku.

tłumaczy?) oraz na próbie identyfikacji i uporządkowania czynników wpływających na dokonane wybory (dlaczego?). W badaniu zostanie zastosowana metoda ilościowa, umożliwiająca przedstawienie zebranych danych w postaci wykresów. Przy wszystkich ograniczeniach wskazanej metody⁹ przyjęto założenie, że chronologiczne ujęcie liczby badanych tekstów w kolejnych 63 zeszytach miesięcznika (roczniki 1954-1959)¹⁰ przedstawione w postaci wykresów pozwoli scharakteryzować, w sposób ogólny, obecność tekstów literackich na jego łamach. Drugi etap analizy będzie przebiegał w oparciu o tabelaryczne zestawienie autorów i tytułów, umożliwiające obserwację ewentualnych zmian w sposobie doboru publikowanych tekstów. Uporządkowane dane ilościowe i jakościowe w zestawieniu z wydarzeniami kulturalno-społeczno-politycznymi pozwolą wskazać mechanizmy, warunkujące dobór autorów i tytułów prezentowanych na łamach pisma. W wybranych przypadkach badanie mechanizmów selekcji zostanie uzupełnione o dane pochodzące z analizy zawartości wybranych numerów pisma oraz z materiałów archiwalnych.

Wybór zakresu czasowego (wrzesień 1954 – grudzień 1959) podyktowany jest następującymi przesłankami: wskazany okres obejmuje początkowe numery pisma, przypada na ważne wydarzenia w życiu społeczno-politycznym kraju – polski Październik – oraz stanowi pewną zamkniętą całość (lata pięćdziesiąte XX wieku). Z kolei wybór tekstów literackich spośród innych gatunków publikowanych w miesięczniku *Polska* uzasadniony jest szczególnym statusem literatury, którą można traktować jako papierek lakmusowy pokazujący reakcję elit (w tym również dysponenta) na zmiany zachodzące w życiu społeczno-politycznym kraju¹¹.

2. Obecność literatury na łamach *Polski* w latach 1954-1959 – dane ilościowe

Na liście tekstów literackich zostały uwzględnione utwory poetyckie, dramatyczne i prozatorskie. Do literackich utworów prozatorskich, oprócz

⁹ Ryzyko manipulacji danymi dla dowodzenia hipotez, ryzyko błędnych interpretacji danych ilościowych [Pym, 1998: 71-85; Skibińska, 2015: 239-258].

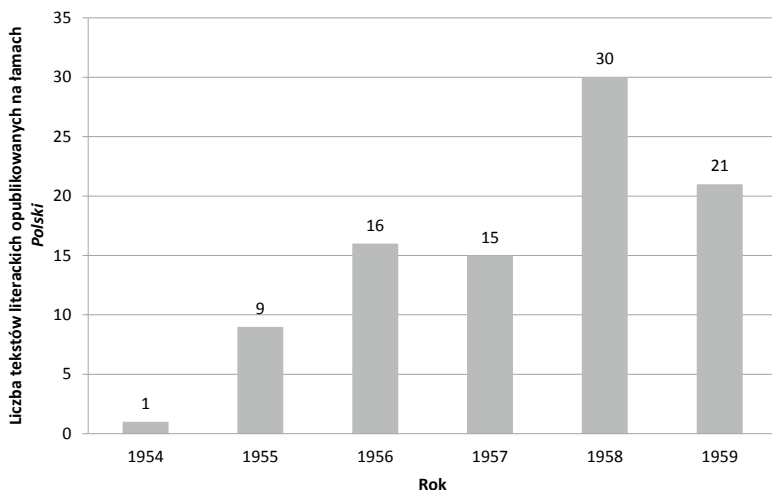
¹⁰ W roku 1957 ukazał się jeden podwójny numer.

¹¹ Wyniki ogólnej analizy zawartości *Polski* z lat 1954-1956 zostały omówione w innym miejscu, Solová, w druku. Zebrane tam obserwacje na temat literatury pięknej stały się punktem wyjścia do rozpoczęcia badań nad mechanizmami selekcji tekstów literackich na łamach miesięcznika.

fragmentów powieści i fragmentów lub całych opowiadań włączone zostały również eseje oraz literatura dokumentu osobistego (np. korespondencja prywatna), o ile ich autorami byli pisarze lub krytycy literaccy.

Pierwszy wykres pokazuje liczbę opublikowanych w miesięczniku *Polska* tekstów literackich w ujęciu diachronicznym. Interpretację danych liczbowych należy poprzedzić następującymi zastrzeżeniami: (1) w 1954 roku ukazały się tylko cztery numery pisma, (2) od 1956 roku w wybranych numerach publikowano serię tekstów danego autora (od dwóch do pięciu opowiadań) – w takim wypadku każde opowiadanie liczono oddzielnie¹².

Wykres 1. Liczba tekstów literackich opublikowanych na łamach *Polski* w latach 1954-1959

Przedstawione dane liczbowe rejestrują zmiany w sposobie promowania osiągnięć *Polski* za granicą. Wykres pokazuje, że początkowo literatura nie była uwzględniana jako dziedzina służąca kreowaniu pozytywnego wizerunku kraju. Omówione w innym miejscu wyniki analizy zawartości pisma wykazały, że tematem przewodnim w pierwszych zeszytach *Polski*

¹² Nr 6/1956, Zientarowa: 2 teksty; 7/1957, Dygat: 2 teksty; 11/1957, Iwazskiewicz: 2 teksty; 2/1958, Mrozek: 3 teksty; 10/1958, Kawalec: 2 teksty; 10/1958, Sękułska: 4 teksty; 10/1958, Schulz: 5 tekstów; 11/1958, Dryszkiewicz-Tomaszewska: 2 teksty; 7/1959, Filipowicz: 2 teksty; 8/1959, Prus: 2 teksty.

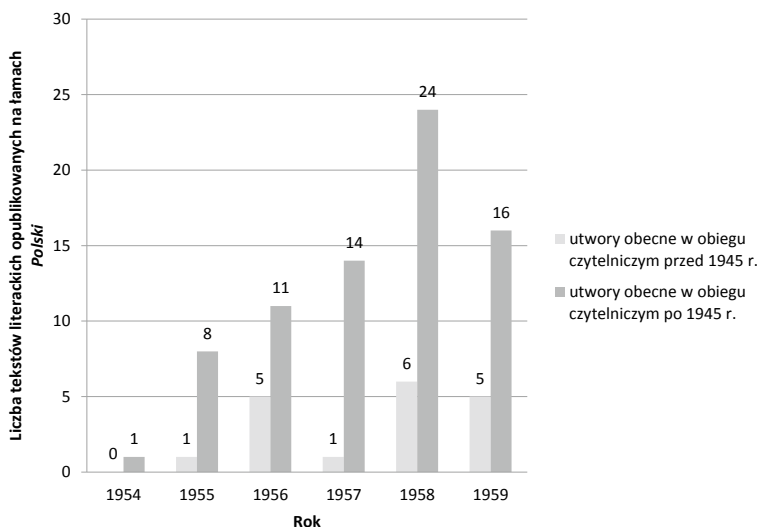
był rozwój przemysłu ciężkiego. Miesięcznik redagowano początkowo zgodnie ze stalinowskim modelem prasy: dominowały schematyczne teksty o zakładach przemysłowych, przodownikach pracy, skoku cywilizacyjnym kraju [Solová, w druku]. Literaturę jako dziedzinę przydającą prestiżu Polsce zaczęto doceniać od połowy 1955 roku. W latach 1956-1957 niemal w każdym numerze publikowano co najmniej jeden tekst literacki. Od roku 1958 teksty literackie zajmowały już istotne miejsce w każdym zeszytu miesięcznika. Wyjątkowy pod względem liczby opublikowanych utworów był rok 1958.

Rytm zmian widoczny na wykresach tylko częściowo odzwierciedla chronologię wydarzeń życia społeczno-politycznego oraz kulturalnego kraju. Zaskakuje fakt, że pomimo trwającego od śmierci Józefa Stalina (marzec 1953 roku) procesu liberalizacji, pismo wydawane od września 1954 roku tkwiło przez kolejne kilka miesięcy w epoce stalinizmu. Stopniowe zmiany na łamach miesięcznika, widoczne od połowy 1955 roku, można odczytywać z jednej strony jako efekt prowadzonej przez władze polityki „kontrolowanego luzowania”, z drugiej – jako echo zmian zachodzących w środowiskach literackich (o czym poniżej). Wydarzenia roku 1956 („tajny”¹³ referat Nikity Chruszczowa *O kulcie jednostki i jego następstwach*, śmierć Bolesława Bieruta, bunt robotników i mieszkańców Poznania, powrót Władysława Gomułki na stanowisko I sekretarza) znalazły odzwierciedlenie w doborze tekstów na łamach pisma. Wykres pokazuje, że wraz z polskim Październikiem literaturę zaczęto traktować jako jedną z istotnych dziedzin służących promocji kraju za granicą.

3. Obecność literatury na łamach *Polski* w latach 1954-1959 – autorzy, tytuły

Jakie teksty jakich autorów były przedmiotem selekcji? Ogólnie można powiedzieć, że w miesięczniku *Polska* zamieszczano przede wszystkim te utwory, które weszły do obiegu czytelniczego po roku 1945, co ilustruje wykres 2.

¹³ Decyzją polskich władz od marca 1956 roku numerowane egzemplarze referatu z nadrukiem „tajne” rozpowszechniane były wśród działaczy partyjnych. W Polsce wydrukowano kilka tysięcy egzemplarzy. Według historyków i świadków wydarzeń Chruszczow liczył się z tym, że referat zostanie upubliczniony [Modzelewski, Werblan i Walenciak, 2017: 102-103; Bikont, Szczęsna, 2006: 296-272].

Wykres 2. Liczba tekstów literackich opublikowanych na łamach *Polski* w latach 1954-1959 według daty wejścia do obiegu czytelniczego

Szczegółowy wykaz opublikowanych tytułów zebrano w tabelach 1-3 według następującej periodyzacji: lata 1954-1955, 1956-1957 i 1958-1959. Poniżej zostaną omówione wybrane utwory, których obecność w badanym miesięczniku stanowi ilustrację mechanizmów selekcji tekstów literackich w poszczególnych okresach.

3.1. Selekcja literatury na łamach *Polski* w latach 1954-1955

Tabela 1. Literatura na łamach *Polski* w latach 1954-1955 – autorzy, tytuły

Numer pisma	Autor	Tytuł	Tytuł powieści / zbioru opowiadań / tomu, wydawnictwo, rok wydania
3/1954	Putrament Jerzy	<i>Wrzesień</i>	Fragment powieści <i>Wrzesień</i> , Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1952
2/1955	Tuwim Julian	<i>Do córki w Zakopanem</i>	Z tomu <i>Wiosny i jesienie</i> , Iskry, 1954

3/1955	Gałczyński Konstanty I.	<i>Teatrzyk „Zielona Gęś” ma zaszczyt przedstawić „ŻONĘ LOTA”</i>	<i>Teatrzyk „Zielona Gęś” ma zaszczyt przedstawić</i> , Czytelnik, 1968 [utwór powstał w 1947]
6/1955	Czeszko Bohdan	<i>Słonecznik</i>	<i>Nowa Kultura</i> , nr 51-52/1952, następnie zbiór opowiadań <i>Krzewy koralowe</i> , Czytelnik, 1954
7/1955	Parandowski Jan	<i>Książka i pokój</i>	<i>Szkice</i> , PIW, 1953
8/1955	Brandys Marian	<i>Przyjaciele z Gursufu</i>	Fragment powieści <i>Wyprawa do Arteku: notatki z podróży do ZSRR</i> , Nasza Księgarnia, 1953
9/1955	Mickiewicz Adam	<i>Oda do młodości</i>	Z tomu <i>Poezje</i> , 1822
10/1955	Szaniawski Jerzy	<i>Matka</i>	Fragment sztuki <i>Dwa teatry</i> , Czytelnik, 1947
11/1955	Meissner Janusz	<i>Dwa koguty</i>	<i>Przekrój</i> nr 15/1954
12/1955	Lem Stanisław	<i>Gwiazda Ziemi</i>	Fragment powieści <i>Astronaucci</i> , Czytelnik, 1951

Jedyny opublikowany w 1954 roku tekst literacki to fragment powieści *Wrzesień* Jerzego Putramenta, opisującej klęskę 1939 roku. Wybór autora pozostającego w służbie aparatu państwa oraz tekstu dezawuującego władze II RP wpisywał się w założenia propagandowe dysponenta. W tym przypadku selekcja miała zapewne też związek z Państwową Nagrodą Artystyczną II stopnia, jaką Putrament otrzymał za *Wrzesień* w 1953 roku¹⁴.

Przegląd tytułów opublikowanych w 1955 roku wskazuje na dużą ostrożność w doborze tekstów mających promować osiągnięcia polskiej literatury za granicą. Nazwiska Juliana Tuwima i Konstantego I. Gałczyńskiego pod względem ideologicznym nie wzbudzały zastrzeżeń: obaj autorzy wrócili po wojnie do kraju, oznaczało to, że w taki czy inny sposób zaakceptowali nowy ustrój¹⁵. Obaj poeci zmarli w 1953 roku – ich

¹⁴ Wszystkie informacje o nagrodach państwowych za: Czarnik, 1996: 93-97.

¹⁵ W artykule upamiętniającym Tuwima Artur Międzyrzeczki pisze: „Dana mu też była radość powrotu do ojczyzny spełnionych marzeń, radość sławienia «Wspólniejszej Rzeczypospolitej» i zmartwychwstałej «promiennej Warszawy»” [*Polska*, 2/1955: 10]. W anonimowym artykule o twórczości Gałczyńskiego czytamy: „Po

utwory zamieszczono w związku z rocznicą śmierci. Tuwim ponadto był laureatem Państwowej Nagrody Artystycznej I stopnia za twórczość poetycką i przekładową (1951).

Pisarstwo Bohdana Czeszki i Mariana Brandysa pozostawało w zgodzie z wymogami ideologiczno-artystycznymi stawianymi tekstom literackim od Zjazdu Literatów Polskich w Szczecinie (1949). Brandys był dwukrotnym laureatem Państwowej Nagrody Artystycznej III stopnia: w 1950 roku za zbiór reportaży literackich *Spotkania włoskie* i w 1953 roku – za tom opowiadań *Dom odzyskanego dzieciństwa*. Czeszko otrzymał nagrodę I stopnia w 1952 roku za powieść *Pokolenie*. Należy jednak zauważyć, iż opublikowane w *Polsce* utwory nie były utworami nagrodzonymi.

Na pewno „bezpieczny” był wybór Adama Mickiewicza, którego *Oda do młodości* została zamieszczona w miesięczniku w związku z obchodami setnej rocznicy śmierci poety. *Oda* nawiązywała również do Światowego Festiwalu Młodzieży i Studentów, który odbył się latem 1955 roku w Warszawie. Utwór miał spełniać, jak się zdaje, kilka funkcji: podkreślić dbałość aparatu państwa o narodową spuściznę literacką (rocznicowe obchody śmierci polskiego wieszczka) oraz, poprzez nawiązanie do festiwalu, pokazać otwartość kraju na świat.

Tytuły wyselekcjonowane dla czytelnika zagranicznego w roku 1955 nie oddawały trwającego w środowiskach literackich procesu liberalizacji, którego oznaką były takie teksty, jak opowiadanie Jerzego Andrzejewskiego *Złoty lis*, opublikowane w *Nowej Kulturze* w grudniu 1954 roku, czy opowiadanie Marii Dąbrowskiej *Na wsi wesele*, opublikowane w *Twórczości* w lutym 1955 roku [Skoczek, 2006: 27]. Nie było również mowy o możliwości przedruku *Poematu dla dorosłych* Adama Ważyka. Publikacja utworu jawnie krytykującego system komunistyczny stanowiłaby sabotaż strategii realizowanej przez pismo i wiązałyby się najpewniej ze zmianą na stanowisku redaktora naczelnego (taki los spotkał Pawła Hoffmana, który po opublikowaniu *Poematu* w *Nowej Kulturze* w sierpniu 1955 roku musiał ustąpić ze stanowiska). Jedynie fragment sztuki Jerzego Szaniawskiego, stanowiącej polemikę z narzuconym przez system rozumieniem realizmu [Maciąg, 1992:

wojnie, którą poeta przeżył w niemieckiej niewoli i po krótkim pobycie w Belgii i Francji – K. I. Gałczyński wrócił do Polski i tu doczekał się tego, co jest największym szczęściem każdego twórcy. Stał się naprawdę popularny” [*Polska*, 3/1955: 21].

240], można traktować jako zapowiedź pewnych zmian w sposobie selekcjonowania fragmentów literatury z myślą o czytelniku zagranicznym.

Poza czynnikami, takimi jak nazwisko autora (i jego przekonania polityczne), rocznice śmierci, nagrody państwowe, wydarzenia bieżące (Festiwal Młodzieży), na wybór tekstów mogły mieć wpływ również inne okoliczności. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX wieku panował w rodzimej „produkcji literackiej” pewien zastój wynikający z narzuconych pisarzom w 1949 roku norm estetycznych. Fragmenty wzorcowych egzemplarzy literatury socrealistycznej (np. *Węgiel* Aleksandra Ścibora-Rylskiego, Państwowa Nagroda Artystyczna III stopnia, 1951 rok, czy *Pamiętnik z Celulozy* Igora Newerlego, Państwowa Nagroda Artystyczna I stopnia, 1952 rok) nie nadawały się, jak wynika z listy opublikowanych tytułów, do promowania literatury polskiej za granicą¹⁶. Z kolei teksty niespełniające założeń obowiązującego programu były systematycznie eliminowane głównie w procesie autocenzury. W okresie obowiązywania zasad socrealizmu część autorów, w sensie wydawniczym, milczała [Siekierski, 1992: 191]. Innym czynnikiem ograniczającym możliwości publikowania tekstów literackich w *Polsce* był brak tłumaczy posiadających wymagane kompetencje oraz gotowych podjąć stałą współpracę z miesięcznikiem. Dokumenty archiwalne wskazują, że trudności kadrowe dotyczyły redakcję niemal przez cały okres istnienia czasopisma¹⁷, można jednak zakładać, że były one szczególnie dotkliwe w pierwszych latach funkcjonowania miesięcznika. Brakowało tłumaczy z doświadczeniem. Polscy pisarze zajmujący się sztuką przekładu tłumaczyli głównie na język ojczysty¹⁸, poza tym niechętnie podejmowali stałą współpracę

¹⁶ Przykład ten pokazuje, że redakcja pisma oraz dysponent do pewnego stopnia liczyli się z opinią odbiorców. Przedstawiona wyżej charakterystyka obiegu eksportowego tekstów oparta jest na pewnym uogólnieniu. Wybory przekładanych tekstów dokonywane przez wydawnictwa w krajach socjalistycznych zdecydowanie zależały od polityki wizerunkowej kraju, ale jednocześnie, w pewnym zakresie, uwzględniały też potrzeby i upodobania odbiorców.

¹⁷ Np. w dokumencie „Analiza”, dotyczącym działalności wydawniczej „POLONII” w zakresie czasopism i książek w 1962 roku, mowa o „brak[u] odpowiednich ludzi z wymaganymi kwalifikacjami, jaką jest niezbędna dla naszych potrzeb znajomość języka”, AAN, Wydawnictwo „POLONIA” w Warszawie 1953-1967, zespół 2335, sygn. 1/520: Analizy planów wydawniczych na lata 58, 62, 63.

¹⁸ Zob. np. biogramy ludzi pióra w Bąbiak, 2014.

z prasą w charakterze autorów czy tłumaczy pozaredakcyjnych¹⁹. Młode pokolenie adeptów przekładu zdobywało kompetencje głównie w procesie samokształcenia, a pierwsza krajowa szkoła tłumaczy, z której częściowo rekrutowali się pracownicy i współpracownicy wydawnictwa, miała powstać dopiero w 1963 roku [Kopczyński, 2009]. Sama redakcja nie ukrywała trudności związanych z przekładami. Wzmiankę na ten temat, adresowaną do czytelników *Polski*, przeczytać można w artykule wspomnieniowym o Gałczyńskim:

Niestety, poza małą próbką z „Zielonej Gęsi” nie jesteśmy w stanie przekazać czytelnikowi z zagranicy przepięknej liryki wielkiego poety polskiego o nucie niezwyklej. Prosimy o nieco cierpliwości [*Polska*, 3/1955: 21].

W tym miejscu trzeba też dodać, że w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia nazwisk tłumaczy nie podawano ani obok tekstów, ani w stopce redakcyjnej. Autorstwo przekładów można próbować ustalić na podstawie dokumentów archiwalnych. Materiały źródłowe z tego okresu zachowały się jednak w formie szczątkowej, co wynika zapewne z praktyki ich niszczenia w obawie przed represjami [Bąbiak, 2014: 7]. W niektórych przypadkach, w celu ustalenia nazwiska tłumacza, można podjąć próbę porównania przekładu opublikowanego w *Polsce* z podpisanym przekładem opublikowanym w innym miejscu.

3.2. Selekcja literatury na łamach *Polski* w latach 1956-1957

Tabela 2. Literatura na łamach *Polski* w latach 1956-1957 – autorzy, tytuły

Numer pisma	Autor	Tytuł	Tytuł powieści / zbioru opowiadań / tomu, wydawnictwo, rok wydania
1/1956	Brandys Kazimierz	<i>Czerwona czapeczka</i>	Ze zbioru <i>Czerwona czapeczka: wspomnienia z teraźniejszości</i> , PIW, 1956

¹⁹ O trudnościach ze skompletowaniem kadry pisze Renata Piasecka w kontekście funkcjonowania w latach pięćdziesiątych XX wieku Agencji Robotniczej, której dział zagraniczny wraz z Wydawnictwem „POLONIA” utworzył w późniejszym okresie Polską Agencję „Interpress”. Próby pozyskania do współpracy autorów pozaredakcyjnych, zwłaszcza literatów, w ramach Agencji Robotniczej, zakończyły się fiaskiem [Piasecka, 2003: 113].

3/1956	Szaniawski Jerzy	<i>Wykład profesora Tutki</i>	Ze zbioru <i>Profesor Tutka i inne opowiadania</i> , WL, 1954, opowiadania publikowane pod koniec lat czterdziestych w <i>Przekroju</i>
3/1956	Broniewski Władysław	<i>Poezja</i>	Wiersz z tomu <i>Dymy nad miastem</i> , Książka, 1927
4/1956	Żesławski Władysław	<i>Szczęście</i>	Brak danych na temat publikacji
5/1956	Różewicz Tadeusz	<i>Wzorowe małżeństwo</i>	Ze zbioru <i>Uśmiechy</i> , Czytelnik, 1957
6/1956	Zientarowa Maria (Michałowska Mira)	<i>Pierwsze dni, Prawdziwy talent</i>	Ze zbioru <i>Drobne ustroje</i> , PIW, 1955
7/1956	Tyrmand Leopold	<i>Zły</i>	Fragment powieści <i>Zły</i> , Czytelnik, 1955
8/1956	Swinarski Artur Maria	<i>Achilles i panny. Komedia pozornie cyniczna w trzech aktach</i>	Akt III dramatu <i>Achilles i panny</i> , Czytelnik, 1956
9/1956	Stawiński Jerzy Stefan	<i>Kanał</i>	Fragment opowiadania <i>Kanał. Ucieczka</i> , utwór opublikowany w <i>Twórczości</i> , nr 3/1956, wydanie książkowe: Czytelnik, 1966
10/1956	Hłasko Marek	<i>List</i>	Ze zbioru <i>Pierwszy krok w chmurach</i> , Czytelnik 1956
11/1956	Lec Stanisław Jerzy	<i>Myśli nieuczესane</i>	Aforyzmy, wydanie książkowe: <i>Myśli nieuczესane</i> , WL, 1957
12/1956	Putrament Jerzy	<i>Nowy Jork</i>	Esej, publikacja książkowa: <i>Dwa hyki Ameryki</i> , Czytelnik, 1956
12/1956	Kott Jan	<i>Po szesnastu latach</i>	Esej, przedruk z polskiej prasy
12/1956	Żukrowski Wojciech	<i>We wsi Wielka Studnia</i>	Esej, przedruk z polskiej prasy
12/1956	Gojawiczyńska Pola	<i>Lipa</i>	Opowiadanie z tomu <i>Powszedni dzień</i> , Czytelnik, 1933
1/1957	Grodzińska Stefania	<i>Kaczysław Mrrbrkrski</i>	Satyra ze zbioru <i>Dziesięć satyryka</i> , Czytelnik, 1953
1/1957	Żywulska Krystyna	<i>Mój poród</i>	Satyra ze zbioru <i>Tak zwane życie</i> , Iskry, 1956

1/1957	Bystrzycka Zofia	<i>Los opowiadania</i>	Satyra ze zbioru <i>Ładne kwiatki</i> , Czytelnik, 1953
2/1957	Narbutt Ignacy	<i>Łabędzie gniazdo</i>	Utwór opublikowany w zbiorze opowiadań <i>Łabędzie gniazdo</i> , Książka i Wiedza, 1963
3-4/1957	Korczak Janusz	<i>Jak kochać dziecko</i>	Fragment publikacji o tymże tytule, Towarzystwo Wydawnicze, Warszawa, 1919
5/1957	Zawieyski Jerzy	<i>Odwiedziny prezydenta</i>	Ze zbioru <i>Pokój głębi</i> , Pallottinum, 1956
6/1957	Lec Stanisław Jerzy	<i>Aforyzmy</i>	Aforyzmy, wydanie książkowe: <i>Myśli nieuczesane</i> , WL, 1957
6/1957	Leja Magda	<i>Judyta Low</i>	Ze zbioru <i>Umiejętność krzyku</i> , Iskry, 1957
7/1957	Dygat Stanisław	<i>Stary profesor</i>	Ze zbioru <i>Pola Elizejskie</i> , Awir, 1949
7/1957	Dygat Stanisław	<i>Bardzo ciasny punkt widzenia</i>	Ze zbioru <i>Słotne wieczory: opowiadania najkrótsze</i> , Czytelnik, 1957
9/1957	Buczkowski Marian Ruth	<i>Łącznik</i>	Ze zbioru <i>Dzieciństwo i inne opowiadania</i> , Czytelnik, 1957
10/1957	Newerly Igor	<i>Spotkanie</i>	Fragment powieści <i>Leśne morze</i> , Czytelnik, 1960
11/1957	Iwaszkiewicz Jarosław	<i>Ikar Borsuk</i>	<i>Odrodzenie</i> , nr 21/1945. <i>Opowieści zasłyszane</i> , PIW, 1954
12/1957	Makuszyński Kornel	<i>Bajka</i>	Baśń wydana pod tytułem <i>Szewc Kopytko i kaczor Kwak</i> , Towarzystwo wzajemnej pomocy literatów i artystów polskich, 1912

Lista tytułów opublikowanych w latach 1956-1957 wyraźnie pokazuje reakcję *Polski* na procesy społeczno-polityczne zachodzące w kraju. Warto zwrócić uwagę na wybrane nazwiska autorów i/lub tytuły, które można traktować jako oznakę liberalizacji pisma. W omawianym okresie zaoferowano czytelnikom fragmenty najnowszej rodzimej prozy w tym m.in.: opowiadanie *Czerwona czapeczka* Kazimierza Brandysa, autora, który zerwał z socrealistyczną estetyką, opowiadanie *Wzorowe małżeństwo* Różewicza, który nie przystąpił do programu socrealizmu, oraz opowiadanie *Odwiedziny prezydenta* Jerzego Zawieyskiego, którego utwory

do roku 1955 objęte były zakazem cenzorskim. Ponadto opublikowano fragment bestsellerowej powieści *Zły* Leopolda Tyrmanda, zawierającej elementy krytyki ustroju socjalistycznego, oraz opowiadanie *List* Marka Hłaski, przedstawiające rzeczywistość w sposób radykalnie odbiegający od obowiązującego dotychczas optymistyczno-dydaktycznego modelu literatury. Wybór tzw. czarnej literatury, uprawianej przez Hłaskę oraz jego naśladowców (m.in. Magdalenę Leję) [Kulesza, 2006: 170-177], pokazuje otwarcie pisma na nowe nurty w literaturze polskiej.

Fragmenc opowiadania *Kanal* zamieszczono w numerze 9/1956 w związku z ekranizacją prozy Jerzego Stefana Stawińskiego, obok artykułu zapowiadającego premierę filmu Andrzeja Wajdy (1957). Już sama możliwość poruszania tematu powstania warszawskiego w sposób nienarzucający jednoznacznych ocen dowództwa Armii Krajowej i londyńskiego rządu stanowiła oznakę zmian zachodzących na łamach miesięcznika. Jeszcze w połowie 1955 roku w jednym z artykułów na temat powstania przeczytać można było o „zbrodniczych planach prowokacji politycznej” przygotowanej przez rząd na emigracji w celu przejścia władzy [*Polska*, 7/1955: 15]²⁰.

Pomimo ewidentnych zmian polegających na selekcji tematów wcześniej zakazanych, autorów debiutujących oraz autorów dotychczas wykluczonych w miesięczniku równolegle zamieszczano teksty pisarzy zaangażowanych w budowę socjalizmu: Władysława Broniewskiego (*Poezja*) oraz Jerzego Putramenta (*Nowy Jork*). Sama treść publikowanych utworów nie była jednak silnie naznaczona ideologią komunistyczną. Z obfitego dorobku Broniewskiego wybrano wiersz z roku 1927, nie zaś z okresu powojennego, kiedy to autor przyjął na siebie „rolę poety panującego porządku” [Miłosz, 2010: 460]. W przypadku Putramenta wyselekcjonowano neutralny pod względem ideologicznym reportaż o Nowym Jorku.

Na liście tekstów prezentowanych czytelnikowi zagranicznemu nie pominięto również Jarosława Iwaszkiewicza. Opublikowane w *Polsce* opowiadania *Ikar* (1945) oraz *Borsuk* (1954) nie wpisywały się w narzucony przez władze program, autor należał bowiem do grupy pisarzy, którzy z jednej strony czynnie uczestniczyli w życiu literackim Polski Ludowej²¹,

²⁰ Tekst podpisany inicjałami K. M.

²¹ Prezes Związku Zawodowego Literatów Polskich w latach 1945-1946, 1947-1949 oraz Związku Literatów Polskich w latach 1959-1980, przewodniczący Pol-

z drugiej zaś – pod względem twórczym, kontynuowali wcześniej wybraną estetykę [Siekierski, 1992: 191].

Zestawienie tytułów opublikowanych w *Polsce* z listą utworów nagrodzonych przez władze państwowe w 1955 roku prowadzi do ciekawych wniosków. Nagrody państwowe były – jak się zdaje – pretekstem do publikowania twórczości danego autora. Jednak wybrane przez redakcję teksty nie były z reguły utworami nagradzanymi. Broniewski otrzymał nagrodę I stopnia za twórczość w minionym dziesięcioleciu, tymczasem *Polska* przedrukowała przedwojenny wiersz autora. Putrament i Brandys otrzymali nagrody II stopnia za powieści socrealistyczne (odpowiednio *Rozstaje i Obywatele*), redakcja wyselekcjonowała jednak utwory tych autorów przynależące do innych gatunków literackich (esej i opowiadanie). Różewicz otrzymał nagrodę II stopnia za tom poezji *Równina*, w *Polsce* tymczasem zamieszczano fragment jego twórczości prozatorskiej. Jedynie w przypadku Iwaszkiewicza (Państwowa Nagroda Artystyczna I stopnia za *Opowiadania* [2 tomy], *Opowieści zasłyszane* oraz tom poezji *Warkocz jesieni*) czytelnicy czasopisma mogli zapoznać się z fragmentami nagrodzonej twórczości (opowiadania *Ikar* i *Borsuk*).

3.3. Selekcja literatury na łamach *Polski* w latach 1958-1959

Tabela 3. Literatura na łamach *Polski* w latach 1958-1959 – autorzy, tytuły

Numer pisma	Autor	Tytuł	Tytuł powieści / zbioru opowiadań / tomu, wydawnictwo, rok wydania
1/1958	Lem Stanisław	<i>Obłok Magellana. Rok 3016</i>	Fragment powieści <i>Obłok Magellana</i> , Iskry, 1955
2/1958	Mrożek Sławomir	<i>Słoń, Peer Gynt, Chcę być koniem</i>	Ze zbioru <i>Słoń</i> , WL, 1957
3/1958	Hłasko Marek	<i>Pierwszy krok w chmurach</i>	Ze zbioru o tymże tytule, Czytelnik, 1956
4/1958	Żuławski Jerzy	<i>Na srebrnym globie</i>	Fragment powieści <i>Na srebrnym globie. Rękopis z Księżyca</i> , Towarzystwo Wydawnicze S. Sadowski, 1903

5/1958	Broszkiewicz Jerzy	<i>Imiona władzy</i>	Dramat w 3 jednoaktówkach, opublikowany w <i>Antologii dramatu</i> , t. 1, PIW, 1976
6/1958	Fiedler Arkady	<i>Wari, lemur kochający</i>	Esaj podróżniczy ze zbioru <i>Wyspa kochających lemurów</i> , Iskry, 1957
7/1958	Wydrzyński Andrzej	<i>Słońce krąży wokół Ziemi. Tragedia z towarzyszeniem klarnetu</i>	Wydanie książkowe: <i>Komedie i dramaty</i> , Śląsk, 1973
7/1958	Putrament Jerzy	<i>Święto</i>	Ze zbioru <i>Trzynasty z Wesółka: opowiadania o rybach, ludziach i zwierzętach</i> , Czytelnik, 1957
8/1958	Lec Stanisław Jerzy	<i>Myśli nieuczesane</i>	Aforyzmy, wydanie książkowe: <i>Myśli nieuczesane</i> , WL, 1957
8/1958	Lutowski Jerzy	<i>Omyłka</i>	Fresk filmowy ze zbioru <i>Cena barykady</i> , Iskry, 1958
8/1958	Skoczylas Adam	<i>Stefano, przyjdziemy jutro</i>	Z tomu <i>Burza nad Alpami</i> , Iskry, 1958
9/1958	Dygat Stanisław	<i>Podróż</i>	Fragment powieści o tymże tytule, PIW, 1958
10/1958	Kawalec Julian	<i>Blizny, Po wojnie</i>	Wydanie książkowe opowiadań w zbiorze <i>Blizny</i> , WL, 1960
10/1958	Sękulska Wanda	<i>Rex, Kwiaty, Śliwki, Kąpiel</i>	Wydanie książkowe opowiadań w zbiorze <i>Niebieski bucik</i> , Czytelnik, 1961
10/1958	Schulz Bruno	<i>Ptaki, Manekiny, Traktat o manekinach albo wtóra księga rodzaju, Traktat o manekinach – ciąg dalszy, Traktat o manekinach – dokończenie</i>	Ze zbioru <i>Sklepy cynamonowe</i> , Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1934, wznowienie: WL, 1957
11/1958	Parandowski Jan	<i>Trzecia wiosna</i>	Ze zbioru <i>Podróże literackie</i> , Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958
11/1958	Andrzejewski Jerzy	<i>Zbrodnia</i>	Fragment powieści <i>Popiół i diament</i> , Czytelnik, 1948

11/1958	Dryszkiewicz-Tomaszewska Alicja	<i>O małym misiu, Dziwna przygoda jamniczka</i>	Brak danych na temat publikacji. Na podstawie opowiadań powstały scenariusze filmów animowanych
12/1958	Zieliński Stanisław	<i>Czarne tulipany</i>	Ze zbioru <i>Stara szabla</i> , Czytelnik, 1957
1/1959	Gałczyński Konstanty I.	<i>Młynek do kawy</i>	Fragment powieści <i>Młynek</i> , Czytelnik, 1958
1/1959	Słowacki Juliusz	<i>Listy do matki</i>	Ze zbioru: <i>Pamiętniki; Listy do matki i rodziny</i> , Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, 1875
1/1959	Rudnicki Adolf	<i>Niebieskie kartki</i>	Fragment dziennika, cykl tekstów publikowany w czasopiśmie <i>Świat</i> , 1952-1968
2/1959	Pruszyński Ksawery	<i>Pomiędzy wilki</i>	Ze zbioru <i>Karabela z Meschedu</i> , PIW, 1957
3/1959	Borowski Tadeusz	<i>Proszę państwa do gazu</i>	Ze zbioru <i>Byliśmy w Oświęcimiu</i> , Oficyna Warszawska na Obczyźnie, 1946, następnie: <i>Pożegnanie z Marią</i> , Wiedza, 1948
3/1959	Żukrowski Wojciech	<i>Kożuch, czyli opowiadanie szyderskie</i>	Ze zbioru <i>Piórkiem flaminga, czyli opowiadania przewrotne</i> , Wydawnictwo Awir, 1948
4/1959	Dąbrowska Maria	<i>W piękny letni poranek</i>	<i>Odrodzenie</i> , 1948. Wydanie książkowe w zbiorze <i>A teraz wypijmy</i> , Czytelnik, 1950
5/1959	Iwaskiewicz Jarosław	<i>Wesele pana Balzaca</i>	Komedia w III aktach wydana w zbiorze <i>Dramaty</i> , Czytelnik, 1958
5/1959	Bratny Roman	<i>Powstańcze noce</i>	Fragment t. II <i>Kolumbowie rocznik 20. Śmierć po raz drugi</i> , PIW, 1957
6/1959	Szczepański Jan Józef	<i>Buty</i>	Ze zbioru <i>Buty i inne opowiadania</i> , WL, 1956

7/1959	Wańkowicz Melchior	<i>Na żołnierskich szlakach</i>	Fragment cyklu reportaży wojennych o tymże tytule, opublikowanych w tomie <i>Między epoką</i> , PIW, 1981
7/1959	Filipowicz Kornel	<i>Michał, Kali</i>	Ze zbioru <i>Profile moich przyjaciół</i> , WL, 1954
8/1959	Prus Bolesław	<i>W górach</i> <i>Z legend dawnego Egiptu</i>	Ze zbioru <i>Szkice i obrazy</i> , Gebethner i Wolff, 1935 Ze zbioru <i>Opowiadania wieczorne</i> , Gebethner i Wolff, 1935
8/1959	Rudnicki Adolf	<i>Koń</i>	Nowela o tymże tytule, Książka, 1946
9/1959	Nowakowski Tadeusz	<i>Syn zadżumionych</i>	Nowela o tymże tytule, Instytut Literacki, 1959
10/1959	Żeromski Stefan	<i>Echa leśne</i>	Nowela o tymże tytule, Drukarnia W. L. Anczyca i Spółki, 1905
10/1959	Zieliński Stanisław	<i>Bemklau</i>	Z tomu: <i>Przed świętem: opowiadania</i> , Czytelnik, 1950
11/1959	Wyka Kazimierz	<i>Miecz syreny</i>	Fragment autobiografii <i>Życie na niby. Szkice z lat 1939-1945</i> , Książka i Wiedza, 1957
12/1959	Makuszyński Kornel	<i>Kobietom dzieje się krzywda</i>	Ze zbioru felietonów <i>Kartki z kalendarza</i> , Gebethner i Wolf, 1939
12/1959	Konwicki Tadeusz	<i>Kapral Koziołek i ja</i>	<i>Nurt</i> , nr 2/1947

Ogólna tendencja z lat 1956-1957, charakteryzująca się wzrostem liczby tekstów literackich na łamach miesięcznika, została utrzymana. Na liście utworów dominują fragmenty nowszej i najnowszej rodzimej prozy (Sławomir Mrożek, Marek Hłasko, Stanisław Dygat, Stanisław Zieliński, Stanisław Lem, Jerzy Lutowski, Arkady Fiedler i in.). Utwory Mrożka pojawiły się zapewne w związku z nagrodą *Przeglądu Kulturalnego* za tom humoresek *Słoń*, przyznaną autorowi w 1957 roku. Po raz drugi w ciągu dwóch lat opublikowano opowiadanie Hłaski ze zbioru *Pierwszy krok w chmurach*. Na wybór ten miała prawdopodobnie wpływ nagroda Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek, jaką autor został

uhonorowany w 1958 roku. Opowiadania Juliana Kawalca i Wandy Sękułskiej opublikowano jako nagrodzone teksty (I i II miejsce) w konkursie Polskiego Komitetu Obrońców Pokoju i Związku Literatów Polskich na utwór literacki o tematyce pokojowej.

Oznaką postępującej liberalizacji miesięcznika była publikacja obszernych fragmentów *Sklepów cynamonowych* Brunona Schulza [*Polska*, 10/1958]. W okresie stalinizmu Schulz uznawany był za przedstawiciela idei burżuazyjnych [Siekierski, 1992: 67]. Wznowienie *Sklepów* w Wydawnictwie Literackim w 1957 roku świadczyło o rehabilitacji autora i otworzyło możliwość zaprezentowania jego twórczości również czytelnikom zagranicznym. Innym sygnałem zmian stała się publikacja opowiadania Tadeusza Borowskiego *Proszę państwa do gazu* [*Polska*, 3/1959]. Jeszcze w 1955 roku przedruk prozy przedstawiającej doświadczenia z obozu koncentracyjnego byłby niemożliwy. Brak idei rewolucyjnych, krytyki systemu państwowego sprzed 1939 roku czy choćby pozytywnego zakończenia do połowy lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku dyskwalifikował literaturę obozową [Siekierski, 1992: 188].

Fragment *Popiołu i diamentu* Andrzejewskiego ukazał się w związku z ekranizacją utworu, obok artykułu omawiającego obraz *Wajdy* (1958). Notka wprowadzająca do lektury nie pozostawiała złudzeń co do obowiązującej interpretacji powieści. Jej główny bohater, weteran AK, miał być przedstawicielem „zabłąkanej młodzieży, tworzącej podziemne organizacje terrorystyczne” [*Polska*, 11/1958: 27]. Taki sposób ukierunkowania lektury, nawiązujący do stylu propagandy sprzed polskiego Października, można odczytywać jako pozostałość minionej epoki. W późniejszych numerach czasopisma, np. 12/1959, gdzie zamieszczono opowiadanie Tadeusza Konwickiego *Kapral Koziołek i ja*, sugestie odczytywania utworów podejmujących tematykę AK nie były już tak jednoznaczne.

Pomimo zaobserwowanych oznak liberalizacji niektóre utwory nadal traktowane były przez redakcję w sposób jawnie instrumentalny. Na przykład motywacją do opublikowania fragmentów dwóch powieści: Stanisława Lema *Obłok Magellana* oraz Jerzego Żuławskiego *Na srebrnym globie* stały się pierwsze próby podboju kosmosu, prowadzone przez naukowców z ZSRR. Świadczy o tym treść paratekstów zamieszczanych w formie notek wprowadzających do lektury:

[...] z okazji wypuszczenia w przestrzeń przez uczonych radzieckich pierwszych sztucznych satelitów Ziemi, co wywołało w Polsce i na całym świecie

ogromne wrażenie, drukujemy fragment drugiej powieści Stanisława Lema pt. „Obłok Magellana”, wydanej w roku 1956²² przez wydawnictwo „Iskry” [*Polska*, 1/1958: 9].

Jak się wydaje, termin wypuszczenia pierwszego pocisku lub rakiety-sputnika na księżyc jest bliski. W związku z tym publikujemy fragment napisanej przed 50 laty powieści popularnego wówczas pisarza polskiego Jerzego Żuławskiego – „Na srebrnym globie” [*Polska*, 4/1958].

Same utwory nie zawierały, jak wiadomo, treści ideologicznych, jednak przywołane omówienia, poprzez nawiązanie do wyścigu kosmicznego, miały utrwać w świadomości czytelników wizję potęgi Związku Radzieckiego.

Na liście utworów opublikowanych w latach 1958-1959 zwraca uwagę również większa niż dotychczas obecność klasyków: Juliusza Słowackiego, Bolesława Prusa, Stefana Żeromskiego. Zwrot ku autorom nieżyjącym (w tym klasykom) może wynikać ze zmiany na stanowisku redaktora naczelnego. Następcą zmarłego Doriana Płońskiego, który kierował miesięcznikiem od pierwszych numerów, został Jerzy Piórkowski (od grudnia 1958 roku)²³. Tendencja do zamieszczania na łamach pisma utworów klasycznych mogła mieć również związek z zahamowaniem zmian popaździernikowych. W okresach natężenia kontroli państwa bezpieczna wydawała się zasada publikowania dzieł autorów zmarłych: obowiązywały wówczas jasne wytyczne dotyczące interpretacji ich utworów, a przedruk fragmentów twórczości wielkich polskich pisarzy nie narażał nikogo na potencjalne sankcje.

4. Podsumowanie

Odpowiadając na pytanie o sposób reakcji miesięcznika *Polska* na zmiany zachodzące w życiu społeczno-politycznym kraju w latach 1954-1959, najogólniej można stwierdzić, że była ona ostrożna i często opóźniona. U podstaw wszystkich decyzji podejmowanych przez zespół czasopisma leżały motywy polityczne. Powstawanie przekładów zależało od zgody

²² Mowa o wydaniu II. Pierwsze wydanie ukazało się w roku 1955.

²³ Wcześniej Piórkowski przez kilka miesięcy pełnił funkcję redaktora naczelnego *Nowej Kultury* [Skoczek, 2006: 28].

dysponenta²⁴. Miesięcznik realizował założenia polityki kulturalnej państwa i – w przeciwieństwie do periodyków dążących do autonomii²⁵ – nie mógł przekraczać pewnych dorozumianych granic, zamieszczając utwory zakazane, np. pisarzy emigracyjnych czy teksty-symbole odwilżowych zmian.

Analiza wykazała, że po początkowym okresie charakteryzującym się marginalną obecnością literatury na łamach *Polski* (kolejne numery od września 1954 roku do maja 1955 roku) nastąpiła zmiana polegająca na regularnym zamieszczaniu fragmentów nowszych i najnowszych utworów, głównie prozatorskich. Znikoma obecność literatury w czasopiśmie do połowy 1955 roku mogła wynikać ze stagnacji życia literackiego w związku z narzuconymi pisarzom wymogami estetycznymi – miesięcznik nie przedrukował żadnego ze sztandarowych utworów socrealistycznych, a utwory realizujące inną niż socrealistyczna estetykę skazane były na wydawniczy niebyt. Innym czynnikiem wpływającym na pomijanie literatury w pierwszych numerach pisma mógł być brak tłumaczy gotowych przekładać teksty literackie na język obcy.

Od roku 1956 redakcja miesięcznika korzystała z większej swobody wyboru tekstów literackich w reakcji na zmiany zachodzące w życiu społeczno-politycznym kraju. Pojawiły się utwory autorów dotąd zakazanych (Zawieyskiego), krytykujących system polityczny (Tyrmanda) czy należących do przedstawicieli tzw. czarnej literatury (opowiadania Hłaski). Reakcje miesięcznika często były opóźnione, co wynikało zapewne z konieczności uzgadniania treści poszczególnych numerów z dysponentem oraz ze specyfiki pisma: proces przekładania tekstów na pięć języków wymagał czasu, co ilustruje przykład *Sklepów cynamonowych* Schulza. Ich obszerne fragmenty ukazały się w *Polsce* dopiero w rok po krajowym wznowieniu.

Pomimo zaobserwowanego procesu liberalizacji *Polski* polityczne uwarunkowania doboru tekstów pozostawały nadrzędne wobec wszystkich innych czynników decydujących o zamieszczeniu danego utworu na jej łamach. Dominację impulsów politycznych dobrze ilustrują zależności zachodzące między nagrodami państwowymi a przedrukami twórczości

²⁴ Na temat obowiązku otrzymania zgody na przekład od władz państwowych w okresie PRL zob. też Laurent, 1998: 19.

²⁵ Takich jak *Życie Literackie* [52-53/1956], które opublikowało fragmenty *Zdobycia władzy* Miłosza.

danego autora w miesięczniku. Publikowane teksty często były utworami autorów nagrodzonych, ale nie utworami nagrodzonymi. Mechanizm „podwójnej nagrody” (przekład fragmentów twórczości na pięć języków należy traktować jako kolejną, po nagrodzie państwowej, gratyfikację)²⁶ widać na przykładzie Putramenta. Był on laureatem nagród państwowych II stopnia w latach 1953 i 1955, a zarazem autorem, do którego na łamach *Polski* powracano najczęściej (aż trzykrotnie w latach 1954-1959 podobny wynik osiągnął tylko Stanisław Jerzy Lec). „Podwójna nagroda” była tym istotniejsza, że Putrament nie mógł liczyć na publikację swoich utworów w oficynach zachodnich – jego twórczość nie cieszyła się zainteresowaniem wydawców zagranicznych [Skibińska, 2008: 53].

Czynniki polityczne miały wpływ również na dobór tekstów zamieszczanych w *Polsce* w związku z bieżącymi wydarzeniami, takimi jak Festiwal Młodzieży w Warszawie (*Oda do młodości* Mickiewicza), obchody dnia dziecka (Zientarowa [Michałowska]), premiery filmowe (ekranizacja prozy Stawińskiego i Andrzejewskiego), podbój kosmosu przez Związek Radziecki (Lem, Żesławski). Literatura, nawet ta pozbawiona treści ideologicznych, miała służyć realizacji celów propagandowych dysponenta: pokazywać dbałość władz o narodowy dorobek literacki, promować „socjalistyczne wartości”, dyskredytować przeciwników politycznych, podkreślać przyjaźń z zagranicznym protektorem.

Jednocześnie trzeba zauważyć, że znakomita większość publikowanych w miesięczniku utworów miała dużą wartość literacką, na ich dobór wpływały zatem również czynniki estetyczne. Brak modelowych utworów literatury socrealistycznej w pierwszych numerach pisma dowodzi, że redakcja (w porozumieniu z dysponentem) do pewnego stopnia uwzględniała gust i potrzeby zagranicznego odbiorcy.

Przeprowadzona analiza mechanizmów selekcji tekstów literackich pozwoliła odpowiedzieć na pytanie o reakcję miesięcznika na poststalinowską odwilż jedynie w sposób fragmentaryczny. Dotychczasowe ustalenia otwierają jednak przestrzeń dla kolejnych pytań: należałoby zbadać w sposób systematyczny czynniki warunkujące dobór określonych fragmentów większych utworów prozatorskich²⁷, sposób ukierunkowa-

²⁶ Na temat aspektu „gratyfikacyjnego” przekładów w okresie zimnej wojny zob. Popa, 2002: 57. Na temat mechanizmów „konsekracji” (uznania literackiego) poprzez przekład zob. Casanova, 2002.

²⁷ Zagadnienie selekcji określonych części utworów na przykładzie włoskiej prozy prezentowanej czytelnikom *Literatury na Świecie* w latach siedemdziesiątych XX

nia lektury za pomocą paratekstów, mechanizmy cenzury i autocenzury w samej redakcji, stosowane strategie i techniki przekładowe oraz przebieg współpracy pomiędzy redakcją, kierownictwem oficyny a dysponentem. Dopiero zebranie pełnych danych pozwoli udzielić kompletnej odpowiedzi na pytania o mechanizmy selekcji tekstów literackich oraz o przebieg procesu liberalizacji czasopisma w latach pięćdziesiątych XX wieku.

Bibliografia

Analizowany materiał

Polska: czasopismo ilustrowane, 1(1)/1954-12(63)/1959.

Archiwa

Archiwum Akt Nowych, Wydawnictwo „POLONIA” w Warszawie 1953-1967, zespół 2335.

Opracowania

Bąbiak, G. P. (2014), *Na rogu Stalina i Trzech Krzyży. Listy do Jerzego Borejszy 1944-1952*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa.

Biernacki, J. (2016), *Naśladownictwo ze wszech miar wskazane*, [on-line:] <http://www.sdp.pl/felietony/13388,naśladownictwo-ze-wszech-miar-wskazane-,1476811980> – 8.02.2018.

Bikont, A., Szczęśna J. (2006), *Lawina i kamienie. Pisarze wobec komunizmu*, Prószyński i S-ka, Warszawa.

Bourdieu, P. (2002), „Les conditions sociales de la circulation internationale des idées”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 145, s. 3-8.

Casanova, P. (2002), „Consécration et accumulation de capital littéraire. La traduction comme échange inégal”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 144, s. 7-20.

Czarnik, O. S. (1996), „Kultura literacka”, w: A. Brodzka, T. Bujnicki (red.), *Literatura polska 1918-1975*, cz. 1, t. 3, Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 7-206.

wieku omawia Magdalena Ślarzyńska. Autorka zwraca uwagę m.in. na czynniki ideologiczne wpływające na zakres tematyczny przekładanych fragmentów [Ślarzyńska, 2017: 47-67].

- Habielski, R. (2009), *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Kopczyński, A. (2009), „Wyższe Studium Języków Obcych Uniwersytetu Warszawskiego – pierwsza szkoła tłumaczy w Polsce (1963-1972)”, w: K. Hejrowski, A. Szczęsny i U. Topczewska (red.), *50 lat polskiej translatoryki*, ILS, UW, Warszawa, s. 53-55.
- Kozieł, A. (2010), „Polityka prasowa w latach 1944-1956”, w: R. Habielski, D. Rafalska (red.), *Aparat represji wobec inteligencji w latach 1945-1956*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, s. 123-135.
- Kulesza, D. (2006), „Pokolenie '56 w prozie”, w: A. Skoczek (red.), *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach. Suplement. Literatura współczesna (1956-2006)*, Wydawnictwo SMS, Bochnia–Kraków–Warszawa, s. 170-178.
- Laurent, M. (1998), „Politique et traduction au péril de la littérature”, w: M. Laurent, L. Dyèvre (éds.), *La littérature polonaise en France. D'une sélection politique des œuvres à traduire au miroir déformant de la traduction*, Université Charles de Gaulle-Lille 3, Lille, s. 15-42.
- Maciąg, W. (1992), *Nasz wiek XX. Idee przewodnie literatury polskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Miłosz, Cz. (2010), *Historia literatury polskiej*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Modzelewski, K., Werblan, A. i Walenciak, R. (2017), *Polska Ludowa. Modzelewski – Werblan. Rozmawia Robert Walenciak*, Iskry, Warszawa.
- Piasecka, R. (2003), „Agencja Robotnicza w latach 1948-1972: zarys problematyki badawczej”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 6/1(11), s. 105-122.
- Piasecka, R. (2004), „Polska Agencja «Interpress» 1967-1980: zarys problematyki badawczej”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 7/1(13), s. 85-111.
- Piasecka, R. (2012), *Polskie Agencje Prasowe w latach 1944-1972. Upowszechnianie i reglamentacja informacji, działalność propagandowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Popa, I. (2002), „Un transfert littéraire politisé. Circuits de traduction des littératures d'Europe de l'Est en France, 1947-1989”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 4(144), s. 55-69.
- Popa, I. (2010), *Traduire sous contraintes. Littérature et communisme (1947-1989)*, CNRS Éditions, Paris.
- Przybyło, M., Puchała-Rojek, K. (w druku), *Początek przyszłości. Fotografia w miesięczniku Polska w latach 1954-1968*, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki.
- Pym, A. (1998), *Method in Translation History*, St Jerome Publishing, Manchester.

- Siekierski, S. (1992), *Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944-1986*, PWN, Warszawa.
- Skibińska, E. (2008), *Kuchnia tłumacza. Studia o polsko-francuskich relacjach przekładowych*, Universitas, Kraków.
- Skibińska, E. (2014), „Przekład zniewolony. O transferze literackim z krajów Europy Środkowej i Wschodniej do Francji (1947-1989)”, *Teksty Drugie*, 4, s. 167-178.
- Skibińska, E. (2015), „Przekłady francuskiej prozy oświeceniowej na polskim rynku wydawniczym w latach 1945-2010. Możliwości i ograniczenia metody ilościowej w badaniach nad przekładem”, *Wiek Oświecenia*, 31, s. 239-258.
- Skoczek, T. (2006), „Prasa”, w: A. Skoczek (red.), *Literatura współczesna 1956-2006*, Wydawnictwo SMS, Bochnia–Kraków–Warszawa, s. 25-48.
- Solová, R. (w druku), „Przekład jako narzędzie propagandy. Miesięcznik «Polska: czasopismo ilustrowane» w latach 1954-1956”, *Przekłady Literatur Słowiańskich*, 9(2).
- Szaruga, L. (1996), „Czasopisma literackie”, w: A. Brodzka, T. Bujnicki (red.), *Literatura polska 1918-1975*, cz. 1, t. 3, Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 207-256.
- Ślarzyńska, M. (2017), „Polskie przekłady wybranych fragmentów prozy włoskiej w świetle uwarunkowań kulturowych i historycznych recepcji literatury obcej w PRL”, *Między Oryginałem a Przekładem*, 3(37), s. 47-67.

STRESZCZENIE

Miesięcznik *Polska: czasopismo ilustrowane* powstał w 1954 roku jako medium służące promowaniu osiągnięć Polski Ludowej za granicą. Tłumaczony był na języki: angielski, francuski, hiszpański, niemiecki oraz rosyjski. W artykule przedstawiono analizę mechanizmów selekcji tekstów literackich na łamach *Polski* w kontekście zmian zachodzących w życiu społeczno-politycznym kraju w latach pięćdziesiątych XX wieku. Granice swobody wyborów redakcji były granicami nakreślonymi przez dysponenta. Na selekcję tekstów miały wpływ m.in. nagrody państwowe oraz sam fakt dopuszczenia danego utworu do druku na rynku krajowym. Proces odwilży w kraju przełożył się na sposób selekcji tekstów w miesięczniku. Od 1956 roku prezentowano autorów dotąd zakazanych, krytykujących system polityczny, uprawiających literaturę będącą przeciwieństwem socrealizmu. Jednocześnie nie rezygnowano z realizacji

celów propagandowych dysponenta. Odpowiednie ukierunkowanie lektury miało pokazywać władze PRL w pozytywnym świetle, dyskredytować rząd emigracyjny oraz podkreślać przyjaźń Polski z ZSRR.

Słowa kluczowe: *Polska: czasopismo ilustrowane*, lata pięćdziesiąte XX wieku, przekład literatury polskiej, przekład a polityka, mechanizmy selekcji tekstów dla czytelnika zagranicznego

ABSTRACT

Political Mechanisms of the Selection of Literary Texts for Foreign Readers. Example of the Monthly *Polska: czasopismo ilustrowane* in the 1950s

The monthly *Polska: czasopismo ilustrowane* [Poland: an illustrated magazine] was created in 1954 as a tool to promote the achievements of the People's Republic of Poland abroad. It was translated into English, French, Spanish, German and Russian. The article presents an analysis of the mechanisms of the selection of literary texts for the magazine in the context of changes that took place in the country's socio-political life in the 1950s. The freedom of choice allowed to the publishers remained within the limits defined by the authorities. The selection of texts depended, among others, on their authors' state awards and on the plain fact that they had been formerly accepted for printing in the domestic market. The „thaw” in Poland led to changes in the way of selecting texts in the monthly. From 1956, the magazine began to present previously banned authors, who criticized the political system and wrote works in opposition to socialist realism. However, the propaganda goals of the authorities were not abandoned. The orientation of the contents was supposed to show the authorities of the People's Republic of Poland in a positive light, discredit the government in exile and emphasize the friendship between Poland and the USSR.

Key words: *Polska: czasopismo ilustrowane*, 1950s, translation of Polish literature, translation and politics, mechanisms of text selection for foreign readers